

ВІТАЛІЙ КОНОПЕЛЕЦЬ ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ ТА ПОПУЛЯРИЗАТОР СЛОВАЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Анотація. У статті простежується діяльність відомого українського письменника та перекладача Віталія Конопельця (1948 – 2003) в контексті словацько-українських літературних взаємин.

Акцентується на місії В.Конопельця як перекладача та популяризатора словацької поезії. Розглядаються знакові книжкові видання українських перекладів вибраних творів Мілана Руфуса (1991), Івана Краска (1995), Яна Смерка (1996), Йозефа Лайкерта (2002), а також антологія словацької інтимної лірики “Я Тебе дуже любив...” (2003).

Ключові слова: Віталій Конопелець, Мілан Руфус, Іван Краско, Ян Смерк, Йозеф Лайкерт, словацька поезія, український переклад, словацько-українські літературні взаємини.

Український поет і перекладач, літературознавець і публіцист Віталій Конопелець (1948–2003) яскраво прописався в історії словацько-українських взаємин. Він залишив по собі сотні перекладів словацької поезії, а також кілька книжкових видань – вибране з доробку знакових словацьких митців Мілана Руфуса, Івана Краска, Яна Смерка, Йозефа Лайкерта. Його перу належить також переклад антології словацької інтимної лірики “Я тебе дуже любив...”. Доля відміряла В. Конопельцю недовгий вік, та й життя його склалося дуже непросто. Попри те, митець устиг зробити чимало для популяризації словацької поезії в Україні, для зближення культур двох сусідніх народів. Комплексного дослідження про переклади В. Конопельця в українській славистиці немає досі. Окремі відгуки на його доробок (І. Галайда, Ю. Кундрат, М. Роман, Ф. Штраус, І. Яцканин), звичайно ж, не заповнюють цю лакуну. Тож запропонована студія є спробою наблизити багатогранну постать В. Конопельця українським шанувальникам красного письменства, зацентувати на його перекладацьких константах в дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин.

Митець народився 14 серпня 1948 року в Києві, закінчив філфак Київського держуніверситету ім. Т. Шевченка (1971), мріяв про письменницьку та викладацьку діяльність. Доленосним у житті В. Конопельця стало знайомство, а відтак – і одруження з поетесою Ганною Коцур – україночку з Східної Словаччини, що також навчалася в КДУ. Г. Коцур активно цікавилася українською історією та культурною спадщиною, спілкувалася з багатьма, неугодними владі, письменниками, політиками, журналістами – чільними представниками дисидентського руху. Як наслідок, “за антирадянський чин” Г. Коцур вигнали з університету й видворили з УРСР. Удома на молоду жінку чекала в’язниця. Єдиною опорою в житті був коханий чоловік В. Конопелець, який поїхав услід за дружиною, щоб випити з нею цю гірку чашу до дна.

Аби не впадати у відчай, не піддаватися депресивним настроям, не реагувати на провокації (подружжя перебувало під пильним наглядом чехосло-

вацьких спецслужб), Віталій Конопелець занурюється в культурно-мистецьке життя регіону: знайомиться з творчістю тамтешніх письменників і перекладачів, редагує їхні добірки, а згодом стає редактором українського відділу на Чехословацькому радіо у Пряшеві.

В середині 1980-х років у суспільно-політичному житті Чехословаччини спостерігається певна відлига, тож В. Конопелець, який до того вже публікував свої поетичні першоцівіти на шпальтах “Літературної України”, “Молоді України” та інших видань, приходять до читача з власним доробком – поетичними збірками “Коні-коники” (1985), “Зерня” (1987), “Синя пава” (1988), “Про Карася Чудася” (1989). А паралельно – вивчає словацьку літературу, захоплюючись передусім лірикою І. Краска, Я. Смерка, М. Валека, М. Руфуса та інших знакових словацьких поетів, пробує свої сили в галузі художнього перекладу.

Розквіт перекладацької діяльності В. Конопельця припадає на 90-і роки ХХ ст. Чи не кожне число літературно-мистецького часопису “Дукля” презентує словацьку поезію в його перекладах. Серед авторів знаходимо як класиків словацької літератури, так і представників обдарованої молоді, до прикладу, М. Валека, М. Галямову, М. Гаугову, Д. Гівешову, Я. Замбора, Я. Костру, І. Краска, Й. Лайкерта, Т. Маєрніка, В. Мігаліка, М. Подградську, Д. Подрацьку, В. Прокешову, М. Руфуса, Я. Смерка та багатьох інших. В. Конопелець не тільки мистецьки інтерпретує доробок словацьких поетів, але виступає в ролі критика та рецензента їхньої творчості, а також жваво реагує на появу інших українських перекладів словацької лірики, аналізує перекладацьку спадщину своїх попередників (низка рецензій на сторінках “Дуклі”, “Ромбоїда”, а також критичні відгуки, що зберігаються у приватних архівах пряшівських літераторів) [3; 4; 5; 16; 17].

Першим книжковим виданням, що вийшло з-під пера В. Конопельця, стали “Вибрані твори” Мілана Руфуса (1991) [10]. Збірка відкривається вступним словом “Від перекладача” та передмовою відомого словацького дослідника Руфусової спадщини В.Марчока “Прісний хліб надії”. Самі

переклади розділено на кілька розділів: “Дзвони домівки”, “Дзвони часу”, “Дзвони серця”, “Дзвони слова”, – очевидно, під впливом знакової Руфусової збірки “Дзвони”. Подібний самовільний поділ В.Конопельцем поезії М.Руфуса не знайшов підтримки в особі знаного словацького літератора Ф.Штрауса, який вважає, що, „розпихування Руфусових віршів до готових шухляд девальвує цінність доробку словацького письменника” [19]. Критика Ф.Штрауса, вважаємо, є безпідставною, позаяк у вступному слові перекладач чітко зазначив: „Поділ на розділи досить умовний, і це не вимагає ґрунтовних пояснень, бо чи не кожен поетів вірш поліфонічний і щодо мислі, і щодо чуття” [10, с.6]. Набагато важливішим у цьому контексті є питання мистецької довершеності, фахового рівня запропонованих українському читачеві перекладів.

Маємо чимало випадків віртуальних творчих змагань В. Конопельця з іншими інтерпретаторами Руфусового доробку. І митець дуже гідно презентується у таких двобоях. Розглянемо, до прикладу, поезію “Hľadanie obrazu” в перекладах В. Конопельця та М. Рябчука:

*Ťažká
jak úder Goghovho štetca
je chůdza jari u nás horách.*

*Ryšavý maliar
s hlavou lanskej trávy
tu uzímeno vrávorá
po lúke, ešte s husou kožou mrazu.
(Nespomenie si nikdy nf inú.)*

*Tým hrubým štetcom skúša tón.
No márne.
I prečiarke to cestou.*

*Pod tým, dolu
si ťažkou kreslí krajinu [18, с. 17].*

Переклад В. Конопельця:

*Важка,
так само, як Ван Гогів пензель,
у нас між горами весни хода.*

*Рудий художник
з чубом трав торішніх
чогось мерзлякувато дожда
на луці з гусячою шкірою морозу.
(Він іншої не може уявить)*

*Тим пензлем добирає тон.
Та марно.
І все закреслить шляхом.*

*Під ним, внизу
вуглинкою докине красвид [10, с. 48].*

Переклад М. Рябчука:

*Важка,
немов удар Ван-Гогового пензля,
хода весни у наших горах.
Рудий художник
з волоссям, як трава торішня,
зіцулений тиняється
по луці, вкритій гусячою шкірою
морозу
(інакшої не пригадає).
Тим ґрубим пензлем пробує тони.
Та марно.
І перекреслює усе дорого.
Під цим, внизу,
малює олівцем пейзаж [11, с. 27].*

Як бачимо, численні випадки лінійної невідповідності, нерівномірності строфіки, розпад строфи й под. викликають враження, що текст уже своєю графічною подобою натякає, ніби його ламано на колесі протиріч доби. Принагідне римування, внутрішня рима в поєднанні з верлібром стали характерними прикметами стилю М. Руфуса [10, с. 12]. Саме ці особливості разом з образною метафоричністю митця й намагався уповні відтворити В. Конопелець. Він зберігає оригінальну ритміку, підбирає ледь відчутну принагідну риму (*na horách – vrávorá, na inú – krajinu* : *хода – дожда, уявить – краєвид*). Та й “чуб торішніх трав” звучить більш поетично, ніж “волосся, як трава торішня”. І. Яцканин, розглядаючи цю поезію, акцентує на перекладі виразу “uzímeno vrávorá”, який означає щось на зразок “рухатися, перебуваючи в невагомості, в напівсвідомості, у забутті”... І хоча обоє перекладачів вибрали більш нейтральну форму виразності, ближчим у цьому конкретному випадку до оригіналу є М. Рябчук. Але в його перекладі зникає ритм, рима, а тому в цілому він далекий від першотвору [15, с. 63].

Натомість відчувається, що В. Конопелець у процесі перекладу зрісся з лірикою М. Руфуса і фахово, і духовно. У статті “Є що відкривати й пізнавати” [16] він висловлює вдячність перекладачці Наташі Дюриновій за теплі слова про його працю й заперечує її тезу, ніби Руфусова поезія дуже добре znana в Україні: “...може його творчість знає декілька фахівців, та й то тільки частково, приведу слова з листа Григорія Кочура: “...Дякую також за Руфуса – це один із моїх найулюбленіших словацьких поетів. Давно я про нього не чув, не знаю, як живе, що пише” [16, с. 68]. “Тим більш прикро, – продовжує В. Конопелець, – що досі український читач не мав більш-менш повної уяви про творчість словацького митця. Віримо, що пропонуваній вибір до певної міри буде здатен це зробити й однією з білих плям на мапі українсько-словацьких взаємин поменшає” [10, с. 5–6].

Наступним книжковим виданням стало вибране з поетичної спадщини символіста Івана Краска “Чорна свічка” (1995) [6]. Осягнути мовою перек-

ладу таємницю геніальної простоти словацького поета-модерніста – завдання не з легких. У передмові "Знайомий незнайомиць" В. Конопелець зізнається, що Краско надзвичайно близький йому за світовідчуттям, а два Краскові твори "Поетика старої лірики" та "Балада про смутну панночку" взагалі стали його першими спробами перекладу зі словацької літератури [6, с. 4].

Розглянемо, до прикладу, переклад поезії "Prší, prší..." ("Дощить, дощить..."), яка була інспірована словацькою народною піснею "Prší, prší len sa leje...", з чим інтерпретаторові, зрозуміло, довелося рахуватися. В цій поезії, як і в більшості творів І. Краска, трагічний конфлікт залишається десь за кулісами, а на поверхню проступають тільки натяки і недомовки, наслідки від пережитого. Зовнішня форма поезії видається досить простою (традиційна метрична схема – хорей, пісенний лад з частими повторами тощо). Та ця показна простота є досить підступною: кожна строфа розпочинається анафорою "prší, prší", яка вже одним тільки звучанням нагадує "мелодію" невгамовного дощу. Тож проникливого перекладачеві довелося добряче попрацювати, аби зберегти цю унікальну інструментовку, відтворити звучання і значення в гармонійній довершеності. Надто, коли відповідник "дощить" може запропонувати тільки варіант з ямбом, а оригінал передбачає хорей. Розглянемо перші дві строфи оригіналу та перекладів В. Конопельця та Г. Коваленко:

*Prší, prší jednotvárne...
Jak to líce zeme starne,
vädne, bledne mladou ženou,
oklamanou, opustenou!*

*Prší, prší, neprestáva...
Trudnou mysl'ou plná hlava
v chladné dlane kloní čelo –
tak by sa jej plakat' chtělo...! [21, с. 133].*

Переклад В. Конопельця:
Кропить, кропить знавісніло...
Як лице землі змарніло,
в'яне, гине, жінка мовби,
від обману, від обмови!

Кропить, кропить дні за днями...
Голову думки нестямні
хилить у холодні руки –
так ридала б від розпуки! [6, с. 23].

Переклад Г. Коваленко:
Мжить і мжить одноманітно...
Вид землі марнить примітно,
все бліде, як жінка красна,
та покинута, безшасна...

Мжить і мжить, не проясніє...
Од трудних думок важніє,
клониться чоло в долоні, –
от заплаче в тім схороні... [12, с. 161].

Г. Коваленко, як бачимо, творчо трансформувала анафору через повтор "мжить і мжить", однак він, як слушно зауважує І. Галайда, "скоріше нагадує звук коси (...), ніж набридливий дощ" [2, с. 72]. Більш вдало відтворив евфонію оригіналу В. Конопелець, пам'ятаючи про джерело іспірації. Натомість Д. Павличко переклав "prší, prší..." нейтральним виразом – "йдуть дощі", зігнорувачи звукове наповнення поетичного тексту:
*Йдуть дощі ... земля імліста
в'яне, блідне і старіє,
ніби зраджена невіста,
що про щастя вже й не мріє... [1, с. 31] і т. д.*

Крім того, парне римування, якого старанно дотримуються В. Конопелець та Г. Коваленко, Д. Павличко замінює перехресним, що ще більше віддаляє текст перекладу від першотвору.

Третім книжковим виданням В. Конопельця-перекладача стала збірка вибраних віршів Яна Смерка "Із золотої фантазії" (1996) [13]. Поет-віталіст зачарував українського інтерпретатора розмахом крил, прагненням до свободи, силою духу. Простежмо уривок з його відомої поезії "Пісня":

*Čisté víno, čisté steny,
čisté rýmy, čisté ženy,
čisté srdce, čistý zrak,
veselý som ako vták [20, с. 286].*

Переклад В. Конопельця:
Чисті стіни й винні дзбани,
чисті рими й чисті панни,
чисті погляд та душа,
я веселий, мов пташа [13, с. 45].

Переклад Д. Павличка:
Чисте вино, чисті рими,
жіночки, як херувими,
чисте серце на вітрах,
я веселий, наче птах [1, с. 52].

Як бачимо, архітектоніка "Пісні" є досить своєрідною і непростою для перекладу. Зберегти всі нюанси оригіналу практично неможливо – занадто малий простір для варіацій. Чисті винні дзбани – це не "чисте вино", а радше його відсутність. Та й зменшувальне "пташа" – це далеко не "птах" (молодий поет). В іншому перекладі відсутні "чисті стіни" (людина, що немає за собою зерна неправди, бруду) та "чистий погляд" (відвертість, щирість). Але зважаючи на складність тексту, перекладачі досить добре відтворили дух першотвору.

Зовсім інші інтонації знаходимо у філософських медитаціях Йозефа Лайкерта. Віталій Конопелець презентує вибране з його творчості у збірці "Вечоріння" (2002) [7]. Це білі вірші про чорні, важкі дні, наповнені хаосом, злобою, підлістю, розчаруванням. Для поетики Й. Лайкерта характерна лаконічність, недомовленість, парадоксаль-

ність, багатозначність. Це така собі консистенція метафоричних згустків, які взявся розкодувати український перекладач:

Після війни

*Окопи очей
із пробитими касками.*

Та дощу передзвін.

*А я неспроможний визнати,
що війна вже позаду [7, с. 101].*

Знаковим явищем у дискурсі українсько-словацьких взаємин став вихід у світ антології словацької інтимної лірики "Я тебе дуже любив..." (2003) [14]. Третьні вірші про любов з-під пера Маші Галайдової, Янка Єсенського, Івана Краска, Дани Подрацької, Павла Горова, В'єри Прокешової та інших зачаровують ніжністю і мужністю водночас. Збірка стала лебединою піснею перекладача, який не дожив до її появи. В післямові І. Яцканина "Спасибі, Віталію!" розповідається про те, як виношувався цей унікальний перекладацький проєкт, який, однак, так і не вдалося реалі-

зувати повною мірою. У рецензії на видання М. Роман зауважує, що в перекладах проявилася здатність В. Конопельця "проникнути в душу кожного автора, перетлумачити всю гаму почуттів оригіналу, а в окремих випадках ще її й посилити, "дотворити", як цього і вимагає справжнє поетичне мистецтво", перекладач зумів "передати дух, образність оригіналу, зберігши зовнішні ознаки вірша, зокрема евфонію, як, наприклад, "легенький легіт в листі, /щемний і теплий тон,/ то вітру цимбалісти / торкнули струни крон (Ян Бузаші)" [9, с. 76].

Отже, Віталій Конопелець посідає особне місце в дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин. Корінний киянин, якого доля закинула на Східну Словаччину, спричинився до популяризації та перекладу словацької поезії. Крім сотні перекладів у періодичних виданнях, його зусиллями побачили світ "Вибрані твори" М. Руфуса, збірки І. Краска ("Чорна свічка"), Я. Смерка ("Із золотої фантазії"), Й. Лайкерта ("Вечоріння"), антологія "Я тебе дуже любив...". Переклади В. Конопельця та його статті з проблем художнього перекладу заслуговують на окрему розмову та комплексне дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія словацької поезії ХХ століття / [перекл., передм., комент. Д. Павличка; ред. О. Зелік]. – К. : Основи, 1997. – 254 с.
2. Галайда І. Іван Краско в українських перекладах / Ілля Галайда // Дукля. – 1995. – № 1. – С. 69–73.
3. Конопелець В. Вічно "Криваві сонети" / Віталій Конопелець // Дукля. – 1988. – № 1. – С. 68–73.
4. Конопелець В. Дещо про стиль перекладу й переклад стилю / Віталій Конопелець // Дукля. – 1986. – № 1. – С. 70–74.
5. Конопелець В. Поетичні переклади І. Мацинського в контексті української літератури ЧРФР. Наук. доповідь, проголошена на засіданні ССП (13 с.) / Віталій Конопелець. – Особистий архів науковця і перекладача Ю. Кундрата (м. Пряшів, Словаччина).
6. Краско І. Чорна свічка / Іван Краско; [перекл. зі словац., вст. ст. В. Конопелець; відп. ред. С. Кокавець]. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1995. – 67 с.
7. Лайкерт Й. Вечоріння : [Вибр. поезії] / Йозеф Лайкерт; [пер. зі словац., упоряд., післям. В. Конопелець; ред. Д. Андрухів]. – К. : Веселка, 2002. – 207 с. : Словац., укр.
8. Ліхтей Т. Слов'янська планида: Словацька поезія ХІХ–ХХ століть у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин : моногр. / Тетяна Ліхтей. – Ужгород : "Ліра", 2010. – 304 с.
9. –МР–. Переклад – прояв нашої спромоги / Михайло Роман // Дукля. – 2004. – № 1. – С. 75–76.
10. Руфус М. Вибрані твори / Мілан Руфус; [пер. зі словац., упоряд., передм. В. Конопелець; передне сл., календар жит. і тв. В. Марчок; відп. ред. І. Яцканин]. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1991. – 200 с.
11. Руфус М. Пошуки образу / пер. М. Рябчука // Всесвіт. – 1979. – № 9. – С. 27.
12. Словацька поезія: антологія / [ред. Г. Кочур, Л. Первомайський, М. Рильський; вст. ст. М. Пішут; прим. Г. Коновалов]. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 416 с.
13. Смерк Я. Із золотої фантазії / Ян Смерк; [пер. зі словац. В. Конопелець; післям. Д. Махала; відп. ред. С. Кокавець]. – Слов'янське прогресивне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1996. – 115 с.
14. Я тебе дуже любив...: антологія словацької любовної поезії / [перекл. В. Конопелець; відп. ред. І. Галайда, М. Ллюк; післям. І. Яцканин]. – Пряшів : "NITECH s. r. o.", 2003. – 104 с.
15. Яцканин І. Діалог літератур / Іван Яцканин; [передм. І. Яцканин]. – Пряшів: Спілка українських письменників Словаччини, 2008. – 134 с.
16. Konopelec V. Je čo objavovat' a spoznávat' / Vitalij Konopelec // Romboid. – 1992. – Č. 1. – S. 65–68.
17. Konopelec V. Večne krvavé sonety / Vitalij Konopelec // Romboid. – 1988. – Č. 10. – S. 56–58.
18. Růfus M. Stůl chudobných / Milan Růfus; [zodp. red. J. Gerbůc]. – Bratislava : Smena, 1972. – 84 s.

19. Štraus F. Prezvonovaný Rúfus / František Štraus // Literárny týždenník. – 1992. – Roč. 5. – Č. 8. – S. 4.
20. Smrek J. Ako pole žitné / Ján Smrek; [studies and notes dr. V. Petrik]. – Bratislava : Elán, 2001. – 464 s.
21. Znie hudbou každý verš / poézia; [výb. zostavil, štúdiu, portréty a poznámky nap. dr. S. Šmatlák]. – Bratislava : Tatran, 1971. – 272 s.

Tetiana Likhtei

Vitaliy Konopelets as translator and popularizer of slovak poetry

Annotation. The article traces activities of the famous Ukrainian writer and translator Vitaliy Konopelets (1948 – 2003) in the context of the Slovak-Ukrainian literary relations.

It is focused on the mission of V. Konopelets as an interpreter and popularizer of the Slovak poetry. Significant book editions of Ukrainian translations of selected works by Milan Rufus (1991), Ivan Krasko (1995), Jan Smrek (1996) and Yozeph Laikert (2002) are considered as well as the anthology of the Slovak intimate lyrics "I Loved You Extremely..." (2003).

Key words: Vitaliy Konopelets, Milan Rufus, Ivan Krasko, Jan Smrek, Yozeph Laikert, Slovak poetry, Ukrainian translation, Slovak-Ukrainian literary relations.

Одержано 16.03.2018 р.

© Ліхтей Т., 2018